

## KRONIKA

PRZEMYSŁAW WIATROWSKI\* | UNIwersYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA, POZNAŃ

**V sympozjum naukowe z cyklu *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej* pt. *Frazeologia w stylach i gatunkach mowy*, Poznań, 7 listopada 2016**

---

7 listopada 2016 roku w budynku Collegium Maius Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu odbyło się sympozjum naukowe *Frazeologia w stylach i gatunkach mowy*, zorganizowane przez Zakład Frazeologii i Kultury Języka Polskiego oraz Pracownię Leksykograficzną Instytutu Filologii Polskiej UAM. Było to już piąte spotkanie z cyklu *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej*. W konferencji wzięło udział dziesięcioro badaczy z ośrodków naukowych w Krakowie, Olsztynie, Opolu, Poznaniu, Szczecinie, Warszawie i we Wrocławiu.

Uczestników sympozjum powitała profesor Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu dr hab. Anna Piotrowicz, kierownik Zakładu Frazeologii i Kultury Języka Polskiego, która przypomniała problematykę wcześniejszych spotkań. Konferencję otworzył dr Krzysztof Skibski, wicedyrektor Instytutu Filologii Polskiej.

W pierwszym wystąpieniu zatytułowanym *Frazeologia gatunkowa a leksykografia przekładowa. Wybrane problemy i przykłady* Wojciech Chlebda (Uniwersytet Opolski) przywołał klasyczną koncepcję gatunków mowy Michała Bachtina, wedle której o przynależności różnych tekstów do jednego gatunku przesądzą trzy czynniki: zbieżność tematyczna, jednolitość kompozycyjna i wspólnota stylistyczna, czyli występowanie tych samych lub podobnych środków językowych, w tym wielowyrazowych jednostek języka. Problemem dla frazeologa i frazeografa jest fakt, że nie dysponujemy pełnym wykazem gatunków mowy. Brak takiego katalogu utrudnia ich wyczerpujący podział na gatunki „twarde”, zrytualizowane, i gatunki „miękkie”, o strukturze bardziej płynnej. W gatunkach zrytualizowanych (w tekstach prawnych i prawniczych, liturgicznych i in.) frazogeniczne środki językowe mają charakter obligatoryjny i konstytutywny, czyli odznaczają się potencjałem gatunkotwórczym. Inne problemy, z którymi przychodzi się zmierzyć frazeologowi i leksykografowi, dotyczą: sposobów ekscerpacji wielowyrazowych jednostek języka z tekstów zaliczanych do jednego gatunku, teoretycznego pytania o to, co się będzie uważać za wielowyrazową jednostkę języka, metod ekscerpacji tego, co badacz za jednostkę języka uzna, także wyboru z repertuaru zgromadzonych elementów tylko tych, które są frazemami gatunkowymi. Wyzwaniem dla frazeologii przekładowej jest z kolei nadanie wybranym frazeom gatunkowym postaci haseł słownikowych i przypisanie im ekwiwalentów w wybranym języku docelowym. Referent podzielił się także ze słuchaczami

---

\* przemek@amu.edu.pl

sposprzeżeniami poczynionymi podczas pracy nad frazeologią gatunkową w *Podręcznym idiomatykonie polsko-rosyjskim*.

Drugie wystąpienie: *Związki frazeologiczne w interpretacjach dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym* wygłosiła Kinga Kuszak (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu). Zadaniem, które postawiła sobie autorka, było opisanie, w jaki sposób dzieci interpretują, wyjaśniają, definiują wybrane związki frazeologiczne. Do analizy K. Kuszak wybrała kilka grup połączeń wyrazowych, z którymi dzieci stykają się w różnych sytuacjach komunikacyjnych oraz w literaturze dla nich przeznaczonych. Są to frazeologizmy odnoszące się do: rodziny (np. *głowa rodziny*), humoru (np. *zrywać boki ze śmiechu*), szkoły i uczenia (np. *dostać od kogoś szkołę*), świata (np. *ósmą cud świata*). Autorka szczegółowo przebadła dziecięce interpretacje związków: *być odcięty od świata, coś jest stare jak świat, coś jest nie z tego świata, zapomnieć o całym świecie*. Obserwacje pokazały, że częściej na pytania o znaczenie związków frazeologicznych odpowiadały dzieci przedszkolne. Dzieci z klas I–III czyniły to rzadziej, co wynika z ich doświadczeń edukacyjnych, ostrożności w formułowaniu wypowiedzi wiążącej się z oczekiwaniami nauczyciela (dorosłego). Skojarzenia odległe częściej pojawiają się także w grupie dzieci w wieku wczesnoszkolnym.

Następnie głos zabrała Jolanta Ignatowicz-Skowrońska (Uniwersytet Szczeciński). W wystąpieniu *Kwestie dyskusyjne w opisie leksykograficznym nowych związków frazeologicznych* referentka omówiła trudności dotyczące rejestracji w opracowaniach leksykograficznych nowego w polszczyźnie połączenia wyrazowego *walka buldogów pod dywanem*. Wskazane wyrażenie wciąż jest na etapie frazeologizacji, a zgromadzone przez badaczkę konteksty pozwalają śledzić proces jego utrwalania się w języku polskim: od posługiwania się nim jako cytatem czy parafrazowanym cytatem ze wskazaniem źródła, aż po moment, kiedy geneza związku przestaje być znana, a cytat przekształca się w skrzydlate wyrażenie, jednostkę języka, i staje się własnością ogółu. W aktualizacjach analizowanego połączenia realizują się dwa komponenty semantyczne: 'walka, rywalizacja o władzę, wpływy, dominację w obrębie jakiejś grupy' oraz 'walka, zazwyczaj ukryta, niejawna'. W *Wielkim słowniku języka polskiego* połączenie opatrzone jest kwalifikatorem *książkowy*. Zdaniem autorki nie wydaje się on uzasadniony. Analiza źródeł przekonuje, że połączenie jest typowe dla stylu dziennikarskiego oraz swobodnych wypowiedzi zamieszczanych na interaktywnych i nieinteraktywnych stronach internetowych. Nie ma charakteru oficjalnego, nie podwyższa rejestru wypowiedzi, w której się pojawia, nie przydaje jej też walorów erudycyjnych.

Po krótkiej przerwie uczestnicy spotkania wysłuchali referatu *Frazeologizmy w katalogach reklamowych biur podróży* przygotowanego przez Alicję Nowakowską (Uniwersytet Wrocławski), która tematem wystąpienia uczyniła różnorodne frazemy zawarte w tytułach nadawanych imprezom turystycznym przez ich organizatorów, czyli przez biura podróży, i zamieszczanych w katalogach tychże biur. Autorka wyodrębniła blisko osiemdziesiąt nazw zawierających produkty językowe. Są wśród nich frazeologizmy (w postaci kanonicznej bądź zmodyfikowanej, np.: *Austriackie gadanie, Chorwacki strzał w dziesiątkę, Grecja w małym palcu, Portugalia od deski do deski, Zamki na piasku, Narty jak w banku*) i skrzydlate słowa: tytuły filmów, piosenek,

mitologizmy i biblizmy. Część omawianych konstrukcji podlega modyfikacjom. Dochodzi na przykład do wymiany komponentów: *Przyczajony tygrys*, *ukryty wok*, innowacji skracającej: *W służbie Jej Królewskiej Mości*, kontaminacji: *Szkocja – wzgórze walecznych serc*, innowacji składniowej: *W poszukiwaniu zaginionej arki*. Źródłem nominacji są ponadto tytuły utworów muzycznych (np. *Podróż do krainy uśmiechu*), programów radiowych i telewizyjnych (np. *Taniec z Khmerami*), nazwy produktów, z których słynie dany kraj (np. *Tam, gdzie dojrzewa śliwowica*), historyczne i mityczne nazwy miejsc (np. *Ziemia obiecana*). Częsta intertekstualność badanych tytułów wiąże się z celami reklamowymi katalogów. Funkcje analizowanych nazw są zbieżne z funkcjami nagłówków prasowych i sloganów reklamowych.

Piąta referentka, Ewa Młynarczyk (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie), zaprezentowała wybrane związki frazeologiczne funkcjonujące w nagłówkach informacji internetowych (*Frazeologia nagłówków informacji internetowych*). Swoistą cechą tego typu nagłówków jest ich interakcyjność. Przedmiotem zainteresowania badaczki były nagłówki umieszczone na pierwszych stronach portali internetowych. Cel wystąpienia sprowadziła do próby odpowiedzi na pytanie, czy można mówić o swoistej frazeologii nagłówków internetowych bądź – szerzej – medialnych. Materiał egzemplifikacyjny został zaczerpnięty z portalu Onet.pl. Autorka ograniczyła prezentację do kilku frazemów, które łączy podobny typ obrazowania. Ich domenę źródłową stanowi polowanie (np. *polowanie na kogoś/coś*, *urządzić polowanie na kogoś/coś*, *polowanie z nagonką*, *medialna nagonka*, *urządzić obławę*, *poczuć krew*, także szereg wariantów, których osią strukturalno-semantyczną jest wyrażenie *na celowniku*: *być/znaleźć się na celowniku kogoś/czegoś*, *mieć kogoś na celowniku*, *brać na celownik kogoś/coś*). Pojawiają się one nie tylko w tekstach dotyczących spraw społeczno-politycznych, ale także rywalizacji sportowej czy realiów ekonomicznych. Na podstawie zebranego materiału E. Młynarczyk doszła do wniosku, iż można mówić o tworzeniu się swoistej warstwy frazeologii nagłówków internetowych (być może – ogólniej – medialnych).

Następny referat: *Frazeologia a terminologia. Uwagi na podstawie badań frazeograficznych* wygłosiła Gabriela Dziamska-Lenart (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu). Autorka – na przykładzie konstrukcji odnotowanych przede wszystkim w *Nowym słowniku frazeologicznym* Renardy Lebdy – podjęła problem relacji między frazeologią a terminologią. Wymieniony słownik zamieszcza szereg połączeń o niejasnym statusie, nienotowanych w innych opracowaniach leksykograficznych, np.: *chemia organiczna*, *czasy stanisławowskie*, *historia nowożytna*, *ciało pedagogiczne*, *fizyka jądrowa*, *funkcja liniowa*, *kamień filozoficzny*, *kwadrans akademicki*, *miłośnik książek*, *liczba doskonała*. Wśród wyekscerpowanych przez badaczkę konstrukcji znalazły się frazeologizmy, terminy oraz połączenia leksykalne. Stanowią one nominalne grupy syntaktyczne odznaczające się zestawem następujących cech ogólnych: można im przypisać określoną charakterystykę semantyczną, pełnią funkcję nominatywną, są to połączenia syntagmatyczne, łączą się z innymi klasami wyrażen, stanowią składniki zdań, pełnią funkcję rzeczowników. Referentka podkreśliła, że podobieństwo strukturalne między terminami złożonymi i frazeologizmami nie jest warunkiem wystarczającym, by terminy włączyć w zakres badawczy frazeologii. Trudności wynikają z istotnych różnic pomiędzy

frazeologizmami i terminami, z ich usytuowania w systemie języka oraz dotyczą odmienności stylistycznych. Istnieje jednak pewien zbiór terminów złożonych stanowiących obszar peryferyjny frazeologii.

W popołudniowej części obrad pierwsza zabrała głos Monika Czerepowicka (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie), która we wstępie wystąpienia *Frazeologia gatunków mowy a język polityki na przykładzie satyry politycznej Janusza „Szpota” Szpotańskiego* przedstawiła zestaw najważniejszych cech satyry politycznej oraz zaprezentowała podstawę materiałową referatu (cykl czterech utworów, które łączy postać towarzysza Szmaciaka). Efekt prześmiewczy uzyskuje twórca dzięki operacjom na związkach frazeologicznych i skrzydlatych słowach, czasem terminach. Konstrukcje te pojawiają się w nowych, zaskakujących kontekstach. Operacje na frazeologizmach, polegające głównie na wymianie członów, ujęciu jednego z komponentów czy połączeniu dwóch różnych związków wyrazowych, służą czterem celom: obnażają fałsz oficjalnych wyjaśnień, sloganów, rytualnych formuł językowych, budują dystans między ja lirycznym a światem przedstawionym, służą karykaturze postaci oraz odświeżają skostniałe struktury słowne. Operacje na skrzydlatych słowach, pozwalające – podobnie jak przekształcenia frazeologizmów – obnażyć fałsz, ośmieszyć, nadto zbudować silne relacje z czytelnikiem poprzez włączenie go w krąg osób wtajemniczonych, rozumiejących aluzyjne zabiegi autora, mają w badanych utworach charakter przywołań różnych tekstów kultury.

Z kolei Piotr Müldner-Nieckowski (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie) w wystąpieniu zatytułowanym *Frazeologia w prozie pisarzy współczesnych publikujących w polskiej prasie literackiej. Rekonesans* zaprezentował własne przemyślenia na temat opracowywania materiału frazeologicznego wynotowanego z prozy artystycznej. W kręgu zainteresowań autora znalazło się zagadnienie związane z rodzajami źródeł, z których należy korzystać, gdy bada się literaturę pod kątem występującej w niej frazeologii. Referent odniósł się do istniejących korpusów tekstowych i przedstawił ich wady oraz zalety. Omówił także różne aspekty korzystania ze źródeł bezpośrednich. Badacz zaprezentował wykaz tytułów czasopism literackich, które zostaną poddane ekscerpacji frazeologicznej, a także walory gromadzenia danych z tego typu materiału. Referent sformułował kilka problemów badawczych wymagających rozpatrzenia (np. czy frazeologia obecna w prozie jest tworzywem tego samego typu co w poezji? Czy na podstawie ilościowej analizy użycia frazeologizmów można mówić o różnych stylach pisarskich i idiolektach? Czy sfrazeologizowanie tekstu literackiego jest cechą stylistyczną czy tylko formą narracyjną?).

Krzysztof Skibski wygłosił referat *Ewokacja frazeologizmów w odbiorze poezji współczesnej – czego nie widać*. Przedmiotem wystąpienia autor uczynił zjawisko ewokowania frazeologizmu oraz kategorię śladu frazeologicznego pojmowanego jako każda obecność frazeologizmu w tekście literackim – niezależnie od formy tekstowej i szczegółowych procesów semantycznych wywoływanych w trakcie odczytania. Ślad frazeologiczny jest zjawiskiem tekstowym ewokującym w lekturze frazeologizm wirtualny, czyli taki, który zyskał swoją stabilną postać formalno-semantyczną w uzusie lub normie. Wskazanie śladu frazeologicznego w tekście poetyckim jest uznaniem specjalnej relacji frazeologizmu wirtualnego i wiersza jako formy

tekstu. Relacja ta polega na dynamicznym związku między typowymi parametrami frazeologizmu wirtualnego i wynikających z nich sugestii interpretacyjnych a poetyckimi parametrami śladu frazeologicznego w konkretnym tekście poetyckim. Śladem frazeologicznym badacz nazwał zarówno wystąpienie elementów jednostki frazeologicznej w tekście, jak i brak takich elementów, realizuje się on bowiem jako przyczyna ewokacji dzięki dostrzeżeniu w odbiorze różnych czynników tekstowych, które motywują przywołanie frazeologizmu wirtualnego. Poruszane przez referenta zagadnienia zyskały stosowną egzemplifikację tekstową.

Ostatnie wystąpienie zatytułowane *Frazeologizmy w prozie Olgi Tokarczuk* przygotował Jan Zgrzywa (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu/Collegium Polonicum w Słubicach). W centrum zainteresowania autora znalazły się modyfikacje związków wyrazowych występujące we wszystkich utworach prozatorskich Olgi Tokarczuk. Referent utożsamiał pojęcie modyfikacji frazeologicznej z pojęciem innowacji frazeologicznej rozumianej jako każde odchylenie od normy frazeologicznej. W toku dalszego wywodu referent poszukiwał odpowiedzi na pytanie, jakie skutki semantyczne pociągają za sobą zmiany struktury frazeologizmu w tekście artystycznym. W tym celu konfrontował konkretną modyfikację z postacią kanoniczną związku, która stanowiła podstawę tej modyfikacji. Zgromadzony materiał pozwolił autorowi dojść do wniosku, że przekształcenia frazeologizmów odgrywają w prozie Tokarczuk istotną rolę, mimo że są środkiem stylistycznym stosowanym przez pisarkę sporadycznie. Modułują one wypowiedź, nadając jej znamiona indywidualności i niepowtarzalności, wyrażają humor narratora i bohaterów, prowokują odbiorcę, zapraszając go do udziału w zabawie językowej. Są komentarzami metajęzykowymi, gdyż wyrażają dystans twórcy do stałych, umownych związków wyrazowych i często tę umowność demaskują.

Z wygłoszonymi podczas spotkania referatami będzie się można zapoznać w publikacji książkowej zapowiedzianej przez organizatorów.